

ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ
(Рецензія на монографію Токаря Л.К. «Наукові основи українознавства». – К., 2013. – 352 с.)

Побачила світ книга «Теоретичне осмислення українознавства» знаного українознавця, автора багатьох досліджень з питань історії, теорії та методології українознавства, кандидата історичних наук, доцента Л. Токаря, якому виповнилося 1 жовтня 2014 р. 80 років.

Українознавство є комплексною й інтегративною наукою про Україну, українців і світове українство у просторі й часі та навчальною дисципліною. Українознавчий дискурс має стати державотворчою й національною філософією й ідеологією, світоглядно-ідеологічним стрижнем Української Самостійної Соборної Держави, української політичної нації та кожного свідомого українця й громадянина України незалежно від його етнічної належності (національності).

Саме тому Л. Токар наголошує: «Закономірно, що й українознавство як наука самопізнання й самотворення українського народу постає уже тоді, коли починає формуватися український етнос. І відтоді в органічній єдності з ним проходить через усі етапи історичного поступу, допомагаючи осмислювати зроблене та віднаходити нові, більш оптимальні його шляхи та засоби. І в цьому процесі, одночасно з розвитком свідомості українства, незмінно розвивається й українознавство у напрямку все більш оптимального бачення явищ і подій суспільного життя, осмислення його повсякчас нових проблем і завдань на шляху свого самоудосконалення й самореалізації» (с. 5).

У монографії, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку

літератури, розкривається сутність, мета і завдання українознавства як єдиного системного знання про Україну й українців, обґрунтовується його роль у творенні української нації і побудові незалежної, суверенної, самостійної і соборної держави. Л. Токар справедливо відзначає: «Уже з перших кроків консолідації українського народу навколо становлення незалежної української держави життя вимагало чітких відповідей на питання: якою ж буде мета нашого подальшого поступу, якими будуть його ідеали і ціннісні орієнтири, світоглядні підвалини? Без вироблення на їх основі відповідної ідеології, стратегії й політики дії в усіх сферах життя і, в першу чергу, у розвитку науки, освіти, виховання з'ясувати це неможливо» (с. 6).

Також автор обґрунтовано аналізує роль і значення засадничих методологічних принципів і методів розвитку науки самопізнання і самотворення українського народу, наголошуючи, що без наукового усвідомлення об'єктивних основ розвитку і спільнота, і її керманчі завжди будуть спотикатися на тактичних і технічних, технологічних питаннях та вирішуватимуть їх не на основі наукового аналізу визначальних тенденцій історичного поступу, а на засадах особистісних локальних (групових) інтересів, особливостей моменту, психології, характеру, поведінки та дії того чи іншого чинника влади (управління) (с. 8).

Наукова праця Леоніда Кириловича осмислювалася, готувалася і писалася не рік і не півтора, а майже два десятиліття. Те, що разом з П. Кононенко

та ін. вченими Л. Токар стояв біля витоків зародження і становлення модерної українознавчої парадигми, дає йому повне право стверджувати на необхідності визнання українознавства як на науковому, так і на політичному рівнях. У тому, що українознавство як стратегічна мета і важливий напрям у розвитку української гуманітарної науки набуває все виразнішого теоретико-методологічного визначення й визнання в суспільстві та державі, є величезна заслуга й Леоніда Кириловича. Проаналізувавши перебіг розвитку України й українців, фахово досягнувши українознавчий дискурс, Л. Токар наголошує: «І саме потреба в забезпеченні пізнання їх сутнісної єдності в процесі творення людського життя і висуває на перший план завдання творення єдиної науки людського самопізнання й самотворення з чіткою логічною ідейною та ієрархічно-структурною її побудовою. Така цілісна наука з'являється не враз і не сама по собі, а виростає з тривалих, наполегливих і глибоких досліджень багатьох поколінь учених у визначальних сферах людського буття. Такою наукою про системний цілісний характер пізнання української людини, нації, народу, їхньої країни на рубежі XX – XXI ст. і постає українознавство. Його творення обумовлено кардинальними змінами в житті українського народу. В їх руслі переглядаються і функції, і мета та методологія науки, визначаються нові підходи в її організації. Якісні зміни тут викликані потребою формування саме національної самосвідомості українського народу, визначення його ідеалів і ціннісних орієнтацій; розроблення відповідної концепції і стратегії розвитку; творення саме національної культури,

науки, освіти, виховання; підготовки й перепідготовки національних кадрів для всіх сфер і ланок буття, з тим, щоб біля державного керма, всієї системи управління стояли свідомі, віддані справі люди, справжні патріоти України» (с. 9).

Всім, хто хоче поглиблено осмислити і зрозуміти сутність модерної українознавчої парадигми, допоможе рецензована нами наукова праця вченого-українознавця. У монографії, насамперед, зосереджується увага на: витоках, природних та етносоціальних основах становлення наукового знання про Україну й українство, його соціокультурній тягловості; періодизації як дослідницькому методі; становленні та розвитку українознавства, розробленні його теоретико-методологічних засад; критеріях періодизації історії українознавства, його розвитку як на етнічних українських землях, так і за їх межами; особливостях формування наукових центрів та шкіл українознавства на різних етапах історії і в різних регіонах; еволюції українознавчих знань від найпростіших уявлень у найдавніші часи (в т. ч. писемних згадках зарубіжних авторів), усних і літописних відомостях про Україну й українців у княжу, козацько-гетьманську добу; початку формування системних поглядів на Україну й українство в другій половині XIX ст. та розвитку українознавства як єдиної системи знань в кінці XX – на початку XXI ст.; загальних та специфічних особливостей кожного з періодів історії розвитку українознавства; визначенні, творчому осмисленні загальних тенденцій розвитку українознавства як передумові пізнання закономірностей формування й розвитку українознавчих знань, усвідомлення їх місця й ролі в бутті народу, в розвитку його освіти,

науки, культури, державотворенні, побудові громадянського суспільства та міжнародних зв'язках; єдності історичних і теоретико-методологічних основ українознавства; об'єктивній природі та соціальній основі становлення й розвитку українознавства як науки про Україну та її народ; українознавстві в системі наук про українську людину; закономірностях, принципах, методах розвитку науки, її соціальних функціях; самопізнанні й самоудосконаленні кожної людини, кожного народу й вселюдства як неодмінної умови їх розвитку; об'єкті й предметі українознавства; змісті та структурі українознавства (концентрах знань); українознавстві як визначальному чиннику формування світогляду та ціннісних орієнтацій народу; об'єктивній природі концентрації знань за основними сферами буття народу, прояву його природної, етнонаціональної й соціальної сутності; національній ідеї та її ролі у визначенні змісту українознавства; концепції українознавства як єдиної системи наукових інтегративних знань; українознавстві в етнонаціогенезі українців; ролі національної пам'яті в самоідентифікації й самотворенні народу; мові як засобі пізнання, самопізнання й самотворення народу, розкритті його духовного потенціалу; значенні українознавства в побудові національної держави громадянського суспільства в Україні; українознавстві в структурі й змісті національної освіти і виховання; місці і ролі досвіду та уроків буття народу в системі його самопізнання й самотворення (с. 10 – 11).

У висновках автор аргументовано свідчить: «Становлення українознавства як єдиної системи наукових інтегративних знань про Україну та її народ

наприкінці ХХ ст. стає своєрідним виявом цієї загальної закономірності. Хоч необхідно зауважити, що процес цей, як і саме життя українського народу, виявився непростим і суперечливим... Та життя вкотре підтверджує, що ідея, задум набирають своєї реальної сили лише тоді, коли вони спираються не лише на чітку наукову концепцію, а й відповідний світогляд, організаційну структуру, політичну волю та дію суб'єкта. Цього ж, на жаль, навіть у незалежній Україні досягти все ще не вдалося. І все ж, є всі підстави висловити глибоке переконання, що проблема розвитку науки самопізнання й самотворення українського народу врешті-решт на всіх рівнях спільноти буде осмислена й сприйнята як визначальна і першочергова, чому в певній мірі, сподіваємося, може посприяти і дане видання» (с. 319).

Загалом наукова праця Л. Токаря «Наукові основи українознавства» справляє позитивне враження. Разом з тим після детального ознайомлення з нею у рецензента виникли деякі зауваження: 1) оскільки ця книга є підсумковою й увібрала в себе низку авторських напрацювань за попередні десятиліття, ймовірно, варто було би зазначити у вступі чи передмові, коли вони вперше були оприлюднені; 2) підрозділ 1.2. «Зародження знань про Україну та її людність у передісторичну добу» з першого розділу «Історія становлення та етапи розвитку українознавства» вперше був опублікований у навчальному посібнику «Історія українознавства» (К., 2011), де його авторами зазначалися В. Д. Баран і Л. К. Токар, а у рецензованому нами виданні автор на с. 14 у підрядковому посиланні відзначає, що текст цього підрозділу

був підготовлений у співпраці з відомим археологом, чл.-кор. НАН України В. Бараном. На нашу думку, це співавторство треба було зазначити у вступі (передмові) й у змісті. Оскільки, вважає В. Баран, Л. Токар дещо легко-важно поставився до авторських прав загалом і авторського права співавтора зокрема.

Проте всі ці зауваження аж ніяк не применшують цінність і вагомість праці Л. Токаря. Безумовно, йому вдалося успішно поєднати у книзі інформативність, парадигмальну концептуальність і власне бачення проблеми.

Таким чином, сподіваємося, що рецензоване наукове видання, яке розраховане на науковців, аспірантів, студентів, вчителів, викладачів українознавства, політичних і державних діячів, усіх, кого хвилює історична доля та майбутнє українського народу, знайде свого читача і посприє українцям у розбудові демократичної, суверенної, правової, можливої Української Самостійної Соборної Держави!

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології ННДІУВІ

**РЕЦЕНЗІЯ НА НАУКОВЕ ВИДАННЯ ФІГУРНОГО Ю. С.
«УКРАЇНСЬКЕ ЕТНОДЕРЖАВОНАЦІЄТВОРЕННЯ (XV–XVIII СТ.)
В УКРАЇНОЗНАВЧОМУ ВИМІРІ». МОНОГРАФІЯ ТА ВИБРАНІ
УКРАЇНОЗНАВЧІ ПРАЦІ. – К.: ННДІУВІ, 2013. – 368 С.**

У монографії аналізуються вітчизняні етнічні державотворчі і націєтворчі процеси XV – XVIII ст. У вступі автор обґрунтовує теоретико-методологічні засади, викладає історіографію та джерельну базу дослідження. Зокрема, він наголошує, що для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких головних завдань: 1) охарактеризувати теоретико-методологічну основу дослідження, здійснити неупереджений аналіз концептуальних понять, дотичних до проблем українського етнодержавонацієтворення, та проаналізувати стан фахової розробки теми, її джерельну базу; 2) простежити поступальний розвиток українського етнодержавонацієтворення у XV – XVI ст. включно з їх передумовами і наслідками; 3) відстежити основні етнодержавонацієтворчі

тенденції в першій половині XVII ст.; 4) розглянути поступальний розвиток українських етнічних, державотворчих і націєтворчих процесів у середині XVII ст., їх перебіг і наслідки; 5) охарактеризувати основні етнодержавонацієтворчі тенденції в 2-й половині XVII ст.; 6) показати розвиток українського етнодержавонацієтворення у XVIII ст.; 7) проаналізувати основні здобутки та втрати вітчизняного етнодержавонацієтворення у XVI – XVIII ст. (с. 7).

У першому розділі Ю. Фігурний вивчає українські етнічні, державотворчі й націєтворчі процеси в XV–XVI ст., які характеризуються, порівняно з другою половиною XIV – початком XV ст., більшою динамічністю, поступальністю і цілеспрямованістю. Внаслідок міждержавної Люблінської унії 1569 р. більшість